

Tetoválás a paziriki kultúrában

NATALIA POLOSMÁK

28

Elsőként S. I. Rudenko fedezett fel ősi tetovált mumifikált halottat 1948-ban, a Kelet-Altajban elhelyezkedő 2. paziriki kurgán (Kr. e. 4. sz.) feltárása során. A 60 év körüli mongolid férfi mindkét karját, hátának felső részét és lábszárát fedte létező és fantasztikus állatok, valamint halat ábrázoló tetoválás. Sokáig ez volt az egyetlen ilyen lelet, egészen addig, amíg 1993-ban az Ukok-platón kutattak Ak-Alaha 3. temetőben (Altaj Köztársaság) elő nem került egy fiatal nő sírja. Itt a fehér bőrre kézzel felvitt, jól kiemelkedő tetoválás a halott vállától egészen a csuklójáig tartott, sőt, egyes ujjperceken is látható volt. A harmadik ilyen temetkezésben, a Verh-Kaldzsín 2. temetőben, ugyancsak az Ukokon egy fiatal férfi nyugodott (V. I. Molodin ásatása, 1995). A bal vállán, mintegy átvetve rajta, egy fantasztikus patás állatot ábrázoltak. A nagy paziriki kurgánokban talált és az Ermitázsban őrzött mindhárom múmiáról 2004-ben infravörös felvételek készültek, és újabb tetoválásokra derült fény a 2. kurgán női halottján, valamint az 5. kurgán férfi- és női múmiáján. Így nyilvánvalóvá vált, hogy a tetoválás a paziriki kultúra minden képviselőjére jellemző volt nemtől, kortól és társadalmi helyzettől függetlenül. A rajzolatokban sok volt a közös, azonos állat- és madáralakok tértek vissza ugyanabban a különleges stílusban. A női tetoválások annyiban különböztek, hogy kisebbek voltak a minták, és csak a karokat díszítették.

Vizsgáljuk meg az ukoki fiatal nő testén található ábrákat! Az ak-alahai halott bal vállán egy fantasztikus állatot látunk: griffcsőrű, stilizált kecskebakszarvval és griff-fejcskével díszített szarvasagancssal ellátott patást. Egy ugyanilyen fejcskét ábrázoltak a „kicsavarodott” testű állat hátán. Alatta hasonló pózban egy hátravetett fejű kost látunk. Hátsó lábánál ugyancsak egy fantasztikus állat helyezkedik el. Karmos lába ragadozóé, hosszú csíkos farka tigrisé, teste szarvasé, hátából stilizált griff-fej nő ki. A szarvasagancs egy része is megőrződött, végein griff-fejcskével. A bal kéz csuklójára kis szarvasfejet vittek fel ágas-bogas agancssal. A jobb kéz hüvelykujjának második percére valamiféle kitekeredett testű patás állat került. A bal kéz középső és hüvelykujján apró jelek szerepelnek.

Az Ak-Alaha 3. temető 1. kurgánjában talált nő vállának tetoválása (fotó: Institute of Archaeology and Ethnography Russian Academy of Sciences, Siberian Branch, Novosibirsk)

Tetoválás a paziriki kultúrában

30

A paziriek tetoválását a bőr alá juttatott anyaggal végezték el. A festékről az írott források hallgatnak, de vannak néprajzi adataink Szibériából és a Távols-Keletről, ahol még nem olyan régen zsírral, vizelettel vagy növényi folyadékokkal kevert kormot, szenet használtak. Az ak-alahai 1. kurgánból származó nő tetoválását elsőként természettudományos módszerekkel az Orosz Tudományos Akadémia Szibériai Tagozata Katalízis és Szervetlen Kémiai Intézetének laboratóriumaiban vizsgálták röntgenspektrográfiával. Ennek során a bőrön magas káliumtartalomra derült fény, valamint vas, alumínium és kova jelenlétét mutatták ki jóval kisebb koncentrációban. A kálium arra utal, hogy minden bizonnyal növényi eredetű, korom tartalmú festéket használtak a tetováláshoz.

A paziriki tetoválásokban megfigyelhető, hogy ismétlődnek az egyes ábrák szereplői. Ezeknek az elemeknek az állandósága a tetoválás hagyományának konzervatizmusára utal, ami azzal függ össze, hogy az emberi testre nem egyszerűen mintát vagy rajzolatot vittek fel, hanem jelrendszert, egyfajta „szöveget”. Egy írásbeliség nélküli kultúrában, amely nem a szövegek megsokszorozására irányul, hanem az ismételt újjáalkotásukra, az írásbeliség szerepét mnemonikus (emlékeztető) szimbólumok töltik be. Ez utóbbiak közé sorolhatjuk a paziriki tetoválás példait: a fantasztikus és reális állatok, halak, madarak a paziriki kultúra művészeti nyelvének, írásának és ezen túl az ősök nyelvének elemei. Az ábrázolt szakrális információ valószínűleg fontos mitológiai ismeretek átadását célozta.

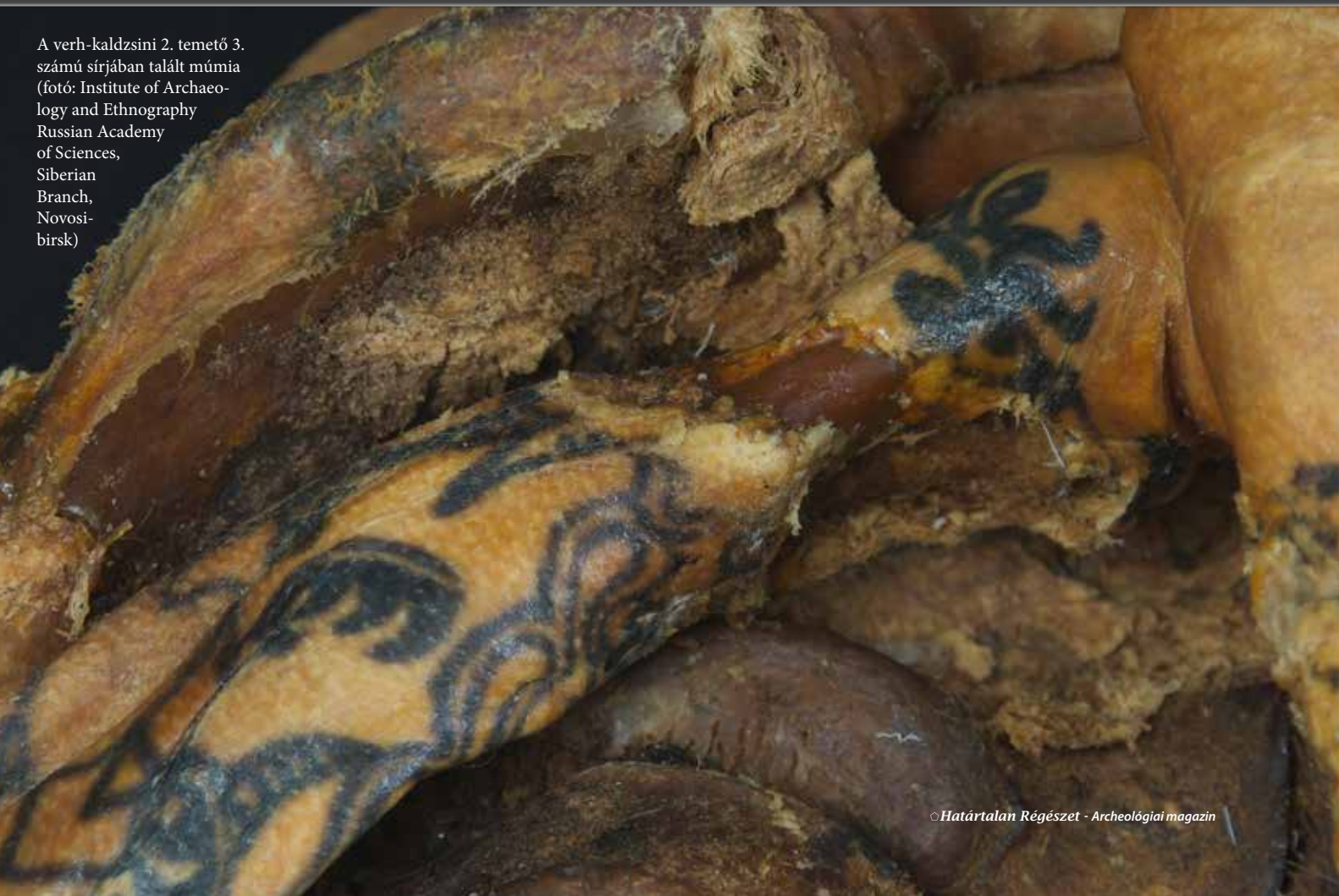

Az Ak-Alaha 3. temető 1. kurgánjában talált nő kezének tetoválása (fotó: Institute of Archaeology and Ethnography Russian Academy of Sciences, Siberian Branch, Novosibirsk)

Az Ak-Alaha 3. temető 1. kurgánjában talált nő tetoválásai (fotó: Institute of Archaeology and Ethnography Russian Academy of Sciences, Siberian Branch, Novosibirsk)

A verh-kaldzsini 2. temető 3. számú sírjában talált múmia (fotó: Institute of Archaeology and Ethnography Russian Academy of Sciences, Siberian Branch, Novosibirsk)

A paziriki tetoválások rajzolatai megfelelnek a ruházaton, fejviseleten, használati tárgyakon és fegyvereken található ábrázolásoknak. Ugyanannak a nyelvnek a jelei ezek. Mint minden rétegzett társadalomban, a pazirikiéknél is volt, akinek kevesebb, és volt, akinek testére több „információ” jutott. Jelentősége volt annak is, hogy melyik testrészezt vitték fel az ábrákat. Így pl. az ak-alahai nő ujjain rosszul kivehető rajzolatok jelentek meg, a kontúrosabb és nagyobb ábrázolás a jobb kéz hüvelykujján található. A 2. paziriki kurgánban eltemetett férfi jobb kezén, a hüvelykujján egy kakas rajzolata jelenik meg, a paziriki 5. kurgánban a férfi halott hüvelykujjain siketifajdot és nyírfajdot ábrázoltak, az ugyanitt talált nő bal hüvelykujján pedig kakasra emlékeztető szárnyas látható. Az altaji folklór alapján a hüvelykujjban rejtőzik az emberi lélek.

Elképzelhető, hogy más kultúrákhoz hasonlóan a pazirikiéknél is volt különbség a férfi- és női tetoválás között. A női finomabb, áttörtebb rajzolatú volt, kevesebb rajta a teljesen besötétített rész, mint a férfiakén. Az egyes részletek befekettetését valószínűleg egybekötött tűcsokkal végezték.

A paziriki tetoválók a mai fogalmaink szerint is első osztályú szakemberek voltak. A legegyszerűbb eszközzel – egyetlen tűt használva – mesterségbeli csúcspontot értek el. A lemoshatatlan testrajzok felvitele szakrális cselekmény lehetett kidolgozott rituáléval, amelynek befejeztével az ember teljesen átlényegült. A tetoválómesterek valószínűleg különleges tehetségű, kultikus személyek voltak. A bőr szemantikája egyébként gyakran a vérségi kapcsolatok kifejezését szolgálta.

A tetoválás elhelyezésére az egyik legfeltűnőbb és legkényemesebb testtájék a váll. Valószínűleg itt ábrázolták a legfontosabb jeleket. A három paziriki tetovált múmián látható fantasztikus lény rajzolata, a megcsavarodott testű, griffcsőrrel, griff-fejekkel díszített, hatalmas agancssal ellátott állat efféle jel lehetett, amely segített a másvilágra utazásban. Abban az időben, amikor a szimbólum volt a gondolkodás fő eleme, ez a szinkretikus rajzolat lehetett a pazirikiéknél másvilágának a jelképe.

A 2. paziriki kurgán férfi halottján felfedezett tetoválás alapján M. P. Gryaznov feltételezte, hogy azokra a testrészekre vitték fel az ábrákat, amelyek mindenki számára láthatóak voltak a nyilvános versenyek, küzdelmek idején. Itt nemcsak a vitézek egymás közti harcáról van szó, hanem a vitéz és a szörny közötti csatáról is, a „sámáni összecsapásról”. Természetesen a tetoválást nem azért vitték fel a testre, hogy azután a ruha alatt rejtsek el. Valamiféle fontos események során a harcosok lemeztelenítették a felsőtestüket, a nők pedig felemelték ábrákkal díszített kezüket. A hétköznapi életben is láthatóvá tették a tetoválást, amely minden bizonnyal ezt figyelembe véve készült. Érdekes néprajzi párhuzam: Észak-Tibet magashegyi nagyállattartó nomádjairól tudjuk, hogy közülük csak egyesek hordanak inget, de a többség mindig viseli a nehéz szőrmebundát, amelyet munka közben lecsúsztatnak a jobb vállukról. A paziriki férfiak nem hordtak inget, az inkább női viselet része volt. Az elöl nyitott bundát könnyen ledobhatták a vállukról, így láthatóvá vált a felsőtestük.

A ruha etnikum- és társadalmi státuszjelző jelentőségét nem lehet túlértékelni. De a pazirikiéknél – sok más ókori és középkori néphez hasonlóan – ezeket a funkciókat elsősorban a test viselte. A pazirikiéknél látható, letörölhetetlen jelek meghatározott viszonyokat jeleztek az emberek között az élet, majd a halál során a másvilágon. Elképzelhető, hogy a pazirikiéknél tetoválásai egy törzs vagy nemzetség jeleit mutatták. Talán éppen ez bizonyította azt, hogy ez vagy az a személy hozzátartozott ahhoz a közösséghez, amelyet mi paziriki kultúrának nevezünk. Az itteni ember számára oly jelentős állatalakok, amelyeket egy fájdalmas procedúra során vittek fel a testére, közel hozták őt társadalmának nagy misztikus titkaihoz, így téve meg az adott személyt a közösség egyenrangú tagjává.

Fordította: Kulcsár Valéria

